

İBN HİŞÂM EL-ENSÂRÎ'NİN *EL-İ'RÂB 'AN KAVÂ'İDİ'L-İ'RÂB* ADLI ESERİNDEKİ METODU

Ferhat Arıcı ¹

Özet

Hicri VIII. yüzyılda Mısır'da Memlükler döneminde yetişen nahiv âlimleri arasında ve nahiv alanında uzmanlaşmış dilcilerden biri el-İ'râb 'an kavâ'idi'l-i'râb adlı eserin müellifi İbn Hişâm el-Ensârî'dir (ö. 761/1360). İbn Hişâm, 708/1309 yılında Kahire'de dünyaya gelmiş ve 51 yaşında vefat etmişti. Kısa ömrüne rağmen arkasından nahve dair onlarca eser bırakmıştır. Bu eserlerden biri de el-İ'râb 'an Kavâ'idi'l-İ'râb adlı eseridir. Hicri 740'lı yıllarda kaleme alındığı anlaşılan ve Arapça öğretiminde önemli bir yere sahip olan Kavâidu'l-İ'râb, gramer öğrenimine bir seviyeden sonra başlayanların kolaylıkla ezberleyebileceği kitaplar kategorisine girmektedir. Arapçayı öğrenmek isteyenlerin ihtiyaç duyduğu önemli meseleleri veciz bir şekilde ele alan bu eser, daha sonra gelen âlimler tarafından çok beğenilmiş ve onların dikkatlerini çekmiştir. Arap dili alanıyla uğraşan âlimler, eserin üzerine onlarca şerh ve haşiye yazmıştır. Muhtasar bir nahiv kitabı olan bu eserde, dilbilgisinin bazı konularını ele alan İbn Hişâm, diğer nahiv eserlerinde olduğu gibi bu eserde de hiçbir nahiv ekolüne taassup derecesinde bağlı kalmamıştır. Buna mukabil onun görüşlerinin çoğunun Basra ekolünün görüşlerine paralel olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *el-İ'râb, İbn Hişâm, Nahiv, Metod.*

THE METHOD OF IBN HİŞÂM AL-ANSARİ IN HIS WORK *AL-İ'RÂB 'AN KAVÂ'İDİ'L-İ'RÂB*

Abstract

One of the syntax scholars who grew up in the Mamluk period in Egypt at Hegira VIII and one of the linguists specialized in the field of ayntax is Ibn Hisham al-Ansari (d. 761/1360), the author of the work called al-I'râb 'an kawa'idi'l-i'râb. Ibn Hisham was born in 708/1309 in Cairo and died at the age of 51. Despite his short lifetime, he left dozens of works of nahve. One of these works is el-İ'râb 'an Kavâ'idi'l-İ'râb. Kavâidu'l-İ'râb, which was understood to have been written in the 740's and has an important place in Arabic teaching, is included in the category of books that can be easily memorized by those who start grammar learning after one level. This work, which dealt with the important issues needed by those who want to learn Arabic, concisely, was admired and attracted the attention of later scholars. Scholars dealing with the field of Arabic language wrote dozens of commentaries and hashiyas on the work. Ibn Hisham, who dealt with some issues of grammar in this work, which is a concise book of syntax, did not adhere to any syntax school in this work as in other syntax works. On the other hand, it seems that most of his views are parallel to those of the Basra school.

Keywords: *el-I'râb, Ibn Hishâm, I'râb, Linguistic.*

¹ Hakkari Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi, ferhatarici@hakkari.edu.tr, ORCID:0000-0001-6484-0744

GİRİŞ

Son kutsal kitabın dilinin Arapça olması ve buna bağlı olarak son ilahî din olan İslâm'ın birinci derece kaynakların ekseriyetle Arap dilinde yazılmış olması, bu dilin önemini ve ona olan rağbeti artırmıştır. Bundan dolayı Arap dili grameri çalışmaları İslâm tarihinin erken döneminde başlamış olup bu alanda binlerce dilci yetişmiştir. Bu dilcilerden biri de 708/ 1309 yılında Mısır'da doğan ve orada vefat eden ünlü Nahiv âlimi İbn Hişâm el-Ensârî'dir. Arap dili ve grameri alanındaki yerini telif ettiği onlarca eserle ispat etmiştir. Bu eserlerden birisi de *el-İ'râb 'an kavâ'idî'l-i'râb'* tır. Nahiv alanında önemli özet kitaplardan biri sayılan bu eser, İbn Hişâm'ın telif ettiği ilk eserlerdendir. Bu eser, Arapçayı öğrenmek, özellikle de nahiv ilminde ihtisas yapmak isteyenlerin ihtiyaç duyduğu bazı meseleleri veciz bir şekilde ele almıştır. Bundan dolayı daha sonra gelen âlimler tarafından beğenilmiş, üzerine onlarca şerh ve haşiye yazılmıştır. Bu şerhler üzerine yapılan çok sayıda akademik çalışmalar da mevcuttur. Ancak gerek Türkiye'de gerekse Arap âleminde doğrudan söz konusu eser üzerine yapılan akademik bir çalışmaya rastlayamadık. Çalışmamız, doğrudan *Kavâ'id* üzerine yapılan ilk akademik çalışma olması açısından önemlidir.

İbn Hişâm el-Ensârî'nin *el-İ'râb 'an Kavâ'idî'l-İ'râb* adlı Eserindeki Metodu adlı çalışmamız, yine bizim tarafımızdan hazırlanmış olan *İbn Hişâm'ın 'el-İ'râb 'an-Kavâ'idî'l-İ'râb' Adlı Eseri* adındaki Yüksek lisans tezinden türetilmiştir (Arıcı, 2016, ss.1-109).

İbn Hişâm'ın Hayatı

İsmi ve tam künyesi, Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh İbn Hişâm el-Ensârî en-Nahvî el-Hanbelî el-Mısırî olan müellif, Ebû Muhammed ve İbn Hişâm künyeleriyle meşhur olmuştur. (eş-Şevkânî, 1998, I, 276.) İbn Hişâm künyesi daha fazla öne çıktığı için bu çalışmamızda İbn Hişâm künyesini kullanacağız. Aslen Mısırlı olan ve bundan dolayı el-Mısırî nisbesiyle de anılan İbn Hişâm, Hicri 708 yılında Zilkade ayında Kahire'de dünyaya gelmiştir. (es-Suyûtî, 1979, II, 69; eş-Şevkânî, 1998, I, 276; ez-Ziriklî, 2002, IV, 147; Dayf, *'Asru'd-duvel, trs.*, s. 346. Bazı kaynaklar İbn Hişâm'ın doğduğu gün hakkında ihtif etmekle birlikte doğduğu ay, yer ve yıl hakkında nerdeyse bütün kaynaklar ittifak etmektedir. Buna göre İbn Hişâm, Hicri Zilkade 708 ve Miladi Mayıs 1309 yılında dünyaya gelmiştir. (İbn Hacer, 1993, II, 308; es-Suyûtî, 1979, II, 69; İbnü'l-İmâd, 1992, VIII, 329; eş-Şevkânî, 1998, I, 276; ez-Ziriklî, 2002, IV, 147; Kehhâle, trs., II, 36.)

İbn Hişâm Hicri Zilkade 761 tarihinde Cuma gecesi ve Miladi 1360 yılında Kahire'de vefat etmiştir. Vefat ettiği sene ihtilafli olmakla beraber Hicri 761 tarihi en doğru tarih olarak kabul görmüştür. (es-Safedî, 1998, I, 6; İbnTağrıberdî, 1992, X, 262-263; eş-Şevkânî, 1998, I, 277; İbnü'l-İmâd, 1992, VIII, 330.) *Keşfuz-zunûn* müellifi Kâtib Çelebi, İbn Hişâm'ın vefat tarihini Hicri 761, 762 ve 763 olarak kitabının muhtelif yerlerinde farklı olarak vermektedir. (Kâtib Çelebi, 1941, I, 124, 406; II, 563, 564, 1332, 1352) Aynı şekilde *Hedyyetu'l-ârifîn* müellifi İsmail el-Bağdadî, (ö.1399/1982) İbn Hişâm'ın vefat tarihini kitaplarının muhtelif yerlerinde farklı olarak vermektedir. (el-Bağdadî, trs., II, 243, 607.) Sonuç olarak İbn Hişâm, Zilkade ayında vefat etmiş ve Kahire'deki Sûfiye mezarlığına defnedilmiştir (el-Makrîzî, 1997, IV, 248; İbnTağrıberdî, 1992, X, 262-263; İbnü'l-İmâd, 1992, VIII, 330).

1. Tahsili, Hocaları ve Öğrencileri

İbn Hişâm, tahsilini Kahire'de yapmıştır. Küçük yaşlardayken ilmî tedrise başlamış ve ilk olarak Kur'ân'ı ezberleyerek hafız olmuştur. Daha sonra diğer ilimleri öğrenmek için cami ve medreseleri dolaşıp ilim öğrenmiştir. Çeşitli hocalardan ders almış olan müellifin zamanla ilimde belirgin bir olgunluğa ulaştığı, akranlarını geride bıraktığı, hatta hocalarını bile geçtiği ifade edilmiştir. (ed-Demâmînî, 2007,18.)

İbn Hişâm, nahiv derslerini İbnü's-Serrâc, (ö.747/1346) Abdullâtif b. Murahhal, (ö.744/1343) Tâcuddîn Fâkihânî, (ö.731/1331) ve Tâcuddîn Tebrîzî (ö. 746/1345)'den almıştır. (İbn Hacer, 1993, III, 178-179; İbnü'l-‘Îmâd, 1992, VIII, 169, 255-257; eş-Şevkânî, 1998, I, 277; Özbalıkçı, 1998, DİA, XX, 74). Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin (ö.745/1345) yanında Zühayr b. Ebi Sülmâ'nın divanını okumuştur. Mısır'ın meşhur âlimlerinden Şâfiî fâkihi ve muhaddis olan Tacûddîn et-Tebrizî'den hadis ve Şâfiî fıkhi öğrenmiş, Tacûddîn el-Fâkihânî'den onun *Şerhu'l-İşâre* adlı eserini okumuştur. *Şâtibiyye*'yi de İbn Cemâ'a'dan (ö. 733/1333) dinlemiştir. (ed-Demâmînî, 2007,19.) İbn Hişâm'ın eğitimi boyunca çok fazla hoca değiştirmemesi, kararlı bir âlim olduğunun göstergesidir. (ed-Demâmînî, 2007, 24.)

İbn Hişâm çok değerli hocaların yanında ilim tahsil etmiş ve bununla birlikte çok kıymetli öğrenciler de yetiştirmiştir. Gerek hayatında gerekse eserleri vasıtasıyla vefatından sonra çok kişiye faydalı olmuştur. İlimde şöhret kazanması yüzlerce öğrencinin ondan ders almasına ve ilmi meselelerde ona muracaat etmesine vesile olmuştur. Hayattayken meşhur olmanın avantajıyla insanlar ilim öğrenmek için ona yönelmiştir. (İbn Hişâm, trs., 46.) Safedî'ye göre Mısır'da ve Mekke'de çok kişi İbn Hişâm'ın yanında ders okumuş ve icazet almıştır. (es-Safedî, 1998, III, 6) Muhammed Tantâvî, İbn Hişâm'ın yanında çok kişi okuyup mezun olmuştur demektedir. (Tantâvî, 2005, I, 217.) İbn Hişâm yüzlerce öğrenci yetiştirmesine rağmen, kaynaklarda çok az kişinin ismi geçmektedir. İbn Hişâm'ın yanında oğlu Muhibuddîn Muhammed b. Abdullâh b. Hişâm (ö. 799/1397) nahiv dersni, Endülü's'ten Kahire'ye göç eden tüccar bir babanın oğlu olan Sirâcuddîn Ömer İbn Mulakkîn (ö. 804/1402) ve Abdulhalık İbn Furât (Ö. 794/1392) hanbeli fikhını almıştır. (Suyûtî, 1979, I, 148; İbnü'l-‘Îmâd, 1992, VIII, 570.) Mekke'de 20 seneye yakın kâdılık görevi ifa eden Cemâluddîn Muhammed İbn Ahmed en-Nuveyrî (ö. 786/1384), Burhânuddîn Ebû İshâk b. Cemâ'a (ö. 790/1388) ve Abdurrâhim el-Lahmî (ö. 790/1388) Arapça nahiv derslerini ondan almıştır. Ayrıca Ebû Ali Hasan b. Ebî'l-Kasım b. Badis (ö. 787/1385), Cemâluddîn İbrahim b. Muhammed b. Abdurrahim el-Emyûtî (ö. 790/1388), Ali b. Ebûbekr el-Bâlisî (ö. 767/1366) gibi âlimler de ondan ders almıştır.(İbnü'l-‘Îmâd, 1992, VIII, 502,534; İbn Hacer, 1993,ss. I, 61)

2. İlmî Yönü

İbn Hişâm nahiv, fıkıh, tefsir ve hadis gibi birçok ilimde söz sahibi olmanın yanında özellikle nahiv ve dil alanında önemli bir ağırlığa sahiptir. Güçlü bir hafıza ve konuşma kabiliyetine sahip bir âlim olup Kahire'deki el-Kubbetü'l-Mansûriyye medresesine tefsir hocası olarak tayin edilmiştir. Suyûtî, Tantâvî ve İbn Hacer, onu kendinden sonraki âlimlerin ulaşmak için çabalayıp da ulaşamadığı ve Arapçada kendi ders arkadaşlarını ve hatta hocalarını bile geride bırakmış bir âlim olduğunu aktarmaktadırlar. (Suyûtî, 1979, II, 69; İbn Hacer, 1993, II, 309; Tantâvî,2005, I, 217.) İbn Tağrıberdî, İbn Hişâm'ın çeşitli ilim dallarında parladığını ve özellikle Arapça'da çok ileri seviyede olduğunu söylerken, Safedî ise İbn Hişâm övgü alan bir âlim olup ve “nahvin hocası” lakabını aldığını demektedir. (İbn Tağrıberdî, 1992,, X, 263; es-Safedî, 1998, III, 5; ed-Demâmînî, 2007, s. 21.) İbn Haldûn ise onun için şu sözü kullanmaktadır. مَا زَالْنَا نَحْنُ بِالْغَرْبِ نَسْمَعُ أَنَّهُ قَدْ ظَهَرَ بِمِصْرَ عَالِمٌ يُقَالُ لَهُ إِبْنُ هِشَامٍ أَنَحَى مِنْ سَبِيئِيَّةٍ “Garb'ta iken Mısır'da Sîbeveyhi'den daha âlim İbn Hişâm adında bir âlimin çıktığını duyuyorduk (İbn Haldûn, 2001, ss.I, 755).

3. Nahiv Mezhebi

İbn Hişâm, herhangi bir nahiv mezhebini taklit etmemiştir. Nitekim o, nahiv hakkındaki çeşitli görüşleri ele alıp titiz ve dakik bir şekilde inceleyen, hatalı olanlarla doğru olanları ayırd edebilen, nahvin esas kâidelerini ve nahivcilerin mezheplerini tedkik eden ve bu nahiv kâidelerini kolay bir şekilde açıklayabilen bir nahivci olarak bilinmektedir. İbn Hişâm'ın hem Basra hem de Kûfe ekollerinin hocaları yanında ders almış olması, her iki

ekolden de yararlanmış ve eserlerinde ekol taassubuna girmeyerek doğru gördüğü görüşlere yer vermiştir. Bu da onun, herhangi bir ekole mensup olmadığına delil olarak görülmüştür. Buna karşın bazı kimseler onun, Basra ekolünden akla dayalı kıyas metodunu Kûfe ekolünden nakle dayalı kıyas metodunu birlikte kullanan Bağdat ekolününe yakın olduğunu söylemişlerdir. Hatta bu yakınlıktan dolayı İbn Hişâm'ın metodu Bağdat metodudur diyenler olmuştur. (ed-Demâmîni, 2007, 21.) Kanaatimizce müellif, nahivde Bağdat ekolünün yöntemini kullanmakla beraber belli bir nahiv ekolüne bağlı olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Çünkü Bağdat, Basra, Kûfe ve diğer Arap âleminin nahiv ile ilgili görüşlerini almış ve karşılaştırma yapmak suretiyle kullanmıştır. Bununla birlikte herhangi bir ekole bağlı olmamakla beraber görüşleri en fazla Basra ekolüyle örtüşmektedir. (ed-Demâmîni, 2007, 21.)

4. Basra Ekolünden Aldığı Görüşler

Daha önce geçtiği gibi İbn Hişâm herhangi bir ekole bağlı olmamakla birlikte görüşleri daha çok Basra Ekolüne yakındır. Onun için Basra ekolünden aldığı görüşler çoktur. Bunlardan bir kaçına örnek vermek faydalı olacaktır.

- Basra ekolüne göre muzari fiilin başına gelen lamı ta'lil, muzari fiili gizli bir (أَنْ) vasıtasıyla naspeder. Örneğin جَنَّكَ لِتُكْرِمَنِي cümlesi, جَنَّكَ لِأَنْ تُكْرِمَنِي şeklinde takdir edilir. İbn Hişâm bu görüşe katılmaktadır. Kûfe ekolüne göre ise fiili muzarinin başına gelen lamı ta'lil, (أَنْ) takdir edilmeden fiili muzariyi naspeder. Tıpkı جَنَّكَ لِتُكْرِمَنِي örneğinde olduğu gibi. (el-Enbârî, 2003, II, 469.)

İbn Hişâm meşhur zünbûriyye meselesinde² Basralıların savunduğu Sîbeveyhi'nin görüşünü tercih etmiş ve Kûfelilerin savunduğu Kisâî'nin görüşünü reddetmiştir. Örnek olarak فَالْفَهَاءُ فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى “Mûsâ da onu attı. Bir de ne görsün o, hızla akan bir yılan olmuş. (Taha, 20/20) ve وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاطِرِينَ “Elini koynundan çıkardı, bir de ne görsünler, bakanlara bembeyaz olmuş” (Şuara, 26/33.) ayetlerini getirip (هِيَ) zamirinden sonra gelen kısmın ref olduğunu açıklamıştır (ed-Demâmîni, 2007, s. 22.).

Yukarıda aktarılan görüşler Basralıların görüşüdür ve İbn Hişâm bu görüşlere katılmaktadır. Bunun gibi onlarca konuda Basralıların görüşünü benimsemektedir.

5. Kûfe Ekolünden Aldığı Görüşler

İbn Hişâm, Kûfelilerin bazı görüşlerine katılmış ve onları tasdik etmiştir. Kûfe ekolüne göre emir fiilini cezm eden amil gizli bir “lam”dır. Örneğin Kûfelilere göre (فُمْ) ve أَفْعُدُ gibi emir fiillerin sonunu cezm eden gizli bir “lam” vardır. Kûfe ekolü söz konusu fiillerin aslının لِنَقْمُ ve لِنَقْعُدُ şeklinde olup başındaki lamın ise tahfif için düştüğü görüşündedir. İbn Hişâm da bu görüşe katılmakta ve “emirin manası harf ile tamamlanır çünkü emir, nehyin kardeşidir ve nehiy, harfsiz olmadığına göre emir de harfsiz olamaz.” demektedir. İbn Hişâm bu görüşünü لِنَقْمُ أَنْتَ يَا ابْنَ خَيْرٍ فَرِيْسٍ şiiiriyle delillendirmektedir. (İbn Hişâm, 2009, 189.)

Basra ekolü ise Kûfe ekolünden farklı olarak emir fiilinin sükûn üzerine mebni olduğu ve başında herhangi gizli bir edatın olmadığı görüşünü benimsemektedir. (el-Enbârî, 2003, II, 427.)

Kûfe ekolüne göre müfret isimler fail olduğu gibi cümleler de fail olur. İbn Hişâm da bu görüşe katılmaktadır. (İbn Hişâm, 2009, s. 105.)

İbn Hişâm Basra ve Kûfe ekollerinin dışında Bağdat, Mısır, Şam ve Endülüs dil ekollerinden de görüş aktarmış ve bu görüşlerden bazılarını katılmıştır. Örneğin, Bağdat

² Zenburiyye meselesi için bkz: Suyûtî, **Buğyetu'l-vu'ât**, II, 230; Ebû Cafer en-Nehhâs el-Murâdî, **'Umdetu'l-kitab**, Thk; Besâm Abdulvehhab el-Câbî, **Dâru İbni Hazm**, B.y.y., 2004, I, 55; Şemsuddîn el-Makdisî, **el-Âdâbu's-şer'iyye ve'l-menhu'l-mer'iyye**, B.y.y., B.t.y., II, 134; Abdurrahman b. İshak ez-Zeccâc, **Mecâlisu'l-ulemâ**, Thk, Abdusselam Mahmûd Harun, **Mektebetü'l-Hâncî**, Kahire, 1983, I, 9; Dayf, **el-Medârisü'n-nahviyye**, s. 58.

ekolüne mensup olan Fârisî'ye göre حَيْثُ kelimesi mef'ûl olarak gelebilir. İbn Hişâm da bu görüşe katılmaktadır. Yine Bağdat ekolünden olan İbn Cinnî'ye göre cümle, cümleden bedel olduğu gibi cümle, müfret kelimededen de bedel olabilir. İbn Hişâm da bu görüşü tercih eder. Endülüs ekolüne mensup olan İbn Usfûr'a göre (لِ) edatı dua için de kullanılabilir. İbn Hişâm da aynı görüşü savunmaktadır. (ed-Demâmîni, 2007, 22, 23.)

Yukarıda geçen örneklere baktığımız zaman İbn Hişâm'ın zikrettiğimiz herhangi bir dil ekolüne tamamen bağlı olmadığı görülecektir.

6. Eserleri

Kaynaklara göre İbn Hişâm'ın 40'tan fazla eseri vardır, bunların bir kısmı küçük risâleler şeklindeyken, bir kısmı ise normal kitap hacmindedir. İbn Hişâm'ın eserlerinin bir kısmı günümüze ulaşamamıştır. Bir kısmı ise günümüze ulaşmakla beraber mahtut (elyazma) şeklinde olup hâlâ basılmamıştır. Bu eserler hakkında kısaca bilgi verilecektir.

Günümüze Ulaşan Eserleri

- **el-İ'râb 'an Kavâ'id-i'râb:** Reşid el-'Ubeydî'nin tahkikiyle 1970 yılında Beyrut'ta ve Ali Fevde Nîl'in tahkikiyle 1981 yılında Riyad'ta neşredilen ve Berlin kütüphanesinde bir nüshası bulunan bu eser, (el-Cevcerî, 2004, I,22; el-Murâdî, 2008, I, 87.) çalışmamızın konusu olduğu için ikinci bölümde ayrıntılı bir şekilde tanıtılacaktır.

- **Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyeti İbn Mâlik:** İbn Mâlik'in yazdığı *Elfiye* adlı kitaba yazılan bir şerhdur. Bu kitap defalarca tabedilmiştir. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd bu kitaba üç şerh yazmıştır. Birinci şerhi kısa ve öz bir şekilde yapmış, ikinci şerhi orta, üçüncü şerhi ise daha geniş bir şekilde yapmıştır. Terâcim kitaplarının müellifleri bu kitaptan bahsetmişlerdir. (İbn Hacer, 1993, II, 309; Suyûtî, 1979, II, 69; Ziriklî, 2002, IV, 147.)

- **el-Câmi'u's-sağîr fi'n-nahv:** Nahiv ile ilgili olan bu kitap, Paris kütüphanelerinde mevcuttur. *Şerhu Katri'n-nedâ'ya* bazı ilavelerle meydana gelmiş olup *Evdahu'l-mesâlik'in* muhtasarına benzemektedir. Kur'ân'dan ve şiirlerden verilen örnekler bakımından zengin bir eserdir. İbrahim b. İsmâil el-Alevî ez-Zebidî'nin bu kitap üzerine yapılmış iki ciltlik hacimli bir şerhi vardır. Muhammed Şerif ez-Zeybek tarafından Dımaşk'ta, Ahmed el-Hermîl tarafından Kahire'de tahkik edilmiştir. (Özbalıkçı, 1999, XX, 76; Sancak, 1999, S. 14, s. 204.)

- **Şuzûru'z-zeheb fi ma'rifeti kelâmi 'Arab:** Nahivle ilgili olan bu kitap, defalarca basılmıştır. Eserde geçen şiir örnekleri üzerine başta müellifi olmak üzere Hasan el-Halebî, Zekeriya el-Ensârî gibi birçok âlim şerh yazmıştır. Ayrıca *Şerhu Zevâidü's-şuzûr* adında Bedruddîn Hasan b. Ebûbekir el-Halebî tarafından bir şerh yazılmıştır. (Çelebi, trs., II, 1029; Özbalıkçı, 1999, XX, 76.)

- **Şerhu Şuzûri'z-zeheb:** Müellifin *Şuzûru'z-zeheb* adlı kendi eserine şerh yazdığı bu kitabın birçok basımı yapılmıştır. Muhammed Ebû Fadl tarafından tahkik edilmiş olup terâcim ve tabâkât kitaplarının müellifleri bu kitaptan bahsetmişlerdir. (İbn Hacer, 1993, II, 309; İbn Hişâm, 2001; Suyûtî, 1979, II, 69; eş-Şevkânî, 1998, I, 276.)

- **Şerhu'l-Burde (Şerhu Kasîdeti Bânet Sü'âd):** Bu kitap, Ka'b b. Züheyr b. Ebî Sülâm'nın Peygamberimizin (s.a.v.) methini konu alan *Kaside-i Bürde* adlı eserin şerhidir. Kaynaklarda *Şerhu Bânet Sü'âd* ve *Şerhu'l-Burde* diye iki ayrı kitap olarak geçmektedir, ancak ikisi aynı kitaptır. İlk defa Ignazio Guidi tarafından yayınlanmış olup Muhammed Said Ebû Naci tarafından tahkik edilerek Kahire'de basılmıştır. (İbn Hacer, 1993, II, 309; Suyûtî, 1979, II, 69; eş-Şevkânî, 1998, I, 276; İbnü'l-İmâd, 1992, VIII, 330; Özbalıkçı, 1999, XX, 76.)

• **Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sedâ:** Bu kitap defalarca basılmıştır. İlk defa Bulak matbaasında basılan bu eser, A. Gaguyer tarafından Fransızcaya çevrilerek Arapça metniyle beraber basılmıştır. (Abdulhamîd, 1963, 7.)

• **Şerhu'l-Lemhati'l-bedriyye:** İbn Hişâm'ın hocası Ebû Hayyân el-Endelüsî'ye ait nahve dair *el-Lemhatü'l-bedriyye* adlı eserin tenkit ve reddiye ağırlıklı şerhidir. Bu kitap, Hâdî Nehr tarafından 1977 yılında Bağdat'ta, Salâh Revvâyî tarafından ise 1984 yılında Kahire'de tahkik edilmiştir. Özellikle Hâdî Nehr tarafından yapılan tahkik, nispeten daha kaliteli bir çalışmadır. (el-Cevcerî, 2004, I, s. 22; Özbalıkçı, 1999, XX, s. 76.)

• **Katru'n-nedâ ve bellü's-sadâ:** Veciz ve kapsamlı olan bu eser, müellifi, Abdullâh el-fakihî ve Ali eş-Şicaî tarafından şerh edilmiş ve bu şerhler üzerine çok sayıda haşiye yazılmıştır. Kuçyâr tarafından Fransızcaya tercüme edilen bu kitap, defalarca tabedilip medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. (el-Murâdî, 2008 I, 87; Özbalıkçı, 1999, XX, 76.)

• **el-Mesâilü's-seferiyye fi'n-nahv:** Müellif, bu eserde Kur'ân-i Kerim'i nahiv açısından ele almış ve bazı nahiv meselelerini açıklamıştır. Ali Husayn el-Bevvâb kitabı Riyad'da 1402/1982 yılında tahkik etmiştir. (el-Cevcerî, 2004, I, 23.)

• **Muğni'l- lebb 'an kutubi'l-e'ârîb:** İbn Hişâm'ın 749/1349 yılında Mekke de yazdığı ve Mısır'a dönerken kaybettiği için 756/1355'te Mekke'ye döndüğünde tekrar kaleme aldığı meşhur eseridir. Müellif henüz hayatta iken bu eseriyle ün kazanmıştır. Yüz yıllarca ders kitabı olarak okutulan bu eser Muhammed ed-Demâmîni, Ahmet eş-Şumunnî ve Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî gibi birçok âlim tarafından şerh edilmiştir. Ayrıca Desûkî ve Emiri haşiyeleriyle beraber Kahire'de Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Mazin Mübârek ve Hanna el-Fâhûrî tarafından tahkik edilerek basılmıştır. Tahran'da ve Kahire'de defalarca basımı yapılmıştır. (Özbalıkçı, 1999, XX, 76.)

• **Telhîsü's-şevâhid ve telhîsü'f-fevâid:** Bu kitap İbn Nazm'ın Elfiye'ye yaptığı şerhin şevahididir. Ancak tamamlanamamıştır. Abbas es-Salihî tahkik ederek Beyrut'ta neşretmiştir. (el-Cevcerî, 2004, I, 18.)

• **Havâşin'alâ'l-Elfiye:** İbn Hişâm'ın önemli eserlerden biri olan *Şerhu'l-Lemhati'l-bedriyye* adlı kitabı tahkik eden Hâdî Nehr, bu eseri mevcut olmayan eserler arasında zikretmektedir, ancak Mısırda Dâru'l-kutub kütüphanesinde 187 nolu yerde mahtut (elyazma) olarak bir nüshası bulunmaktadır. Suyûtî ve İbnü'l-İmâd bu kitabı zikretmektedirler. (el-Cevcerî, 2004, I, 19; Suyûtî, 1979, II, 69.)

• **Elğâzu İbn Hişâm:** İ'râb ve tefsir güçlüğü sebebiyle lugaz (bilmece tarzında) sayılan 45 beyitin i'râb ve yorumu hakkında yazılan küçük bir risâledir. Nahiv meselelerini ele alan bu risâle, Sultan Melik Kâmil'in tavsiyesi üzerine kütüphanesi için yazdığı bilmece ve yanılmacaların mecmuasıdır. Mısır'da tabedilmiştir. Son olarak Necef'te 1967 yılında *Hallü'l-Elğaz* ismiyle tabedilmiştir. (el-Cevcerî, 2004, I, 17; Özbalıkçı, 1999, XX, 76.)

• **el- İntisâb: Lugaten fadlen ve i'râbi "hilâfen" ve "eydan" ve "helumme cerren":** Adı geçen kelimelerin i'râbı yapılan bu risâle Mısır'daki Dâru'l-kutub kütüphanesinde ve Berlin kütüphanesinde yazma olarak mevcuttur. Hindistan'da bu risâlenin basımı yapılmıştır. Hasan Musa Şair tarafından Ürdün'de tahkik edilmiştir. (el-Cevcerî, 2004, I, 18.)

• **Mûkîdu'l-ezhân ve mûkîzu'l-vesnân:** Bazı şiirlerdeki lugaz kabilinden meseleleri ele alan bu risâle, mana lugazları, lafız lugazları, kavranılması güç işari lugazları, nokta ve

hareke değişimden kaynaklanan zekâ oyunları olmak üzere dört bölümden ibarettir. Bu eserin nüshaları; Mısır, Berlin ve Paris kütüphanelerinde bulunmaktadır. Ali Fevde Nîl tarafından tahkik edilmiş olup *Riyad Edebiyat Fakültesi Dergisi* 'nde neşredilmiştir. (Özbalıkçı, 1999, XX, 76; Abdulhamîd, 1963, 9; el-Cevcerî, 2004, I, 24.)

• **İ'râbu Lâ ilâhe illâllâh:** Küçük bir risâleden oluşmuş olup 12 sayfadadır. Arif Hikmet kütüphanesinde mevcuttur. Hasan Musa Şair tarafından tahkik edilip 1988 yılında *İslam Üniversitesi Dergisi* 'nde neşredilmiştir. (el-Cevcerî, 2004, I, 17.)

• **el-Mebâhisu'l-merdiyyetü'l-muta'allikatü bi meni's-şartıyye:** Takuyyiddîn es-Subkî'nin şart edatı "مَنْ" hakkında sorduğu üç soruyla bağlantılı olarak şartla ilgili bazı nahiv ve fıkıh meselelerini incelemektedir. Küçük bir risâle olan bu eser, 1987 yılında Mazin Mübârek tarafından tahkik edilmiştir. (Özbalıkçı, 1999, XX, 76; el-Cevcerî, 2004, I, 24)

• **el-Mevârid ilâ a'yni'l-Kavâ'id:** Bu risâle, *Kavâ'idu'l-i'râb* adlı kitabın özetidir. *en-Nuketü'l-muhtasara min kavâ'id'l-i'râb* ve *el-Kavâ'idu's-suğrâ* olarak da bilinen bu eser, İsmail Hasan Mervâ tarafından el-Kavâ'idu's-suğrâ adında neşredilmiştir. (el-Cevcerî, 2004, s. 24.)

7. Günümüze Ulaşamayan Eserleri

• **et-Tezkire:** İbn Hacer el-'Askalânî, Suyûtî, Ziriklî ve Şevkânî gibi terâcim kitapların müellifleri, bu kitabın 15 ciltlik bir kitap olduğunu zikretmektedirler. (İbn Hacer, 1993, II, 308; Suyûtî, 1979, II, 69; eş-Şevkânî, 1998, I,276; Ziriklî, 2002, IV, 147.)

• **et-Tahsîl ve't-tafsîl li kitâbi't-Tezyîl ve't-tekmîl:** Bu kitabın birden fazla cildi olduğu kaynaklarda geçmektedir. (İbn Hacer, 1993, II, s. 308; Suyûtî, 1979, II, 69; eş-Şevkânî, 1998, I, 276.)

• **Havâşî 'alâ't-Teshîl:** Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât* adlı kitabında Şumunnî ise el-*Munsef mine'l-kelem* adlı kitabında bahsetmektedir. (Suyûtî, 1979, II, 69.)

• **el-Kavâ'idu'l-kübrâ:** İbn Hişâm'ın bu eserini Muhyiddîn el-Kâfiyecî, *el-İhkâm*, Muhammed b. Halil el-Basravî ise *Şerhu'l-irşad* adlarıyla şerhetmişlerdir. Ebü'l-Bekâ el-Mısri ise bu eseri nazma çevirmiştir. Suyûtî bu son iki kitaptan farklı kitaplar olarak bahsetmiş olsa bile aslında bu iki kitabın *Kavâ'idu'l-irâb* ile aynı kitap olduğu anlaşılmaktadır. (Sancak, 1999, S. 14, 208.)

• **Refü'l hasâse kurrâe'l-hulâsa:** İbn Hacer ve Suyûtî bu kitabın dört cilt olduğunu söylemektedirler. (İbn Hacer, 1993, II, 309; Suyûtî, 1979,II, 69.)

İbn Hişâm'ın telif ettiği eserleri sadece bunlardan ibaret değildir. Bunlar arasında en fazla öne çıkanlar ele alınmıştır.

8. Kavâ'idu'l-İ'râb'ın Yazıldığı Tarih

İbn Hişâm'a ait olan *el-İ'râb 'an kavâ'idu'l-i'râb* adlı eserin ne zaman yazıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte İbn Hişâm'a ait *Muğni'l-lebîb* ve *Şerhu Kasîdeti Bânet Sü'âd* adlı iki eserinden önce yazıldığı bilinmektedir. İbn Hişâm *Muğni* adlı kitabın mukaddimesinde *el-İ'râb 'an kavâ'idu'l-i'râb* adlı eseri överek ondan bahsetmiştir. Şöyleki: "Ben, *el-İ'râb 'an kavâ'idu'l-i'râb* olarak bilinen *el-Mukaddimetu's-suğrâ* adlı kitabı yazınca hem öğrenciler arasında hem de ilim ehli arasında çok ilgi ve kabul gördü demiştir. (İbn

Hişâm, 2009, 6) öte yandan *Şerhu Kasîdeti Bânet Sü'âd* adlı eserinde Kâb b. Mâlik'in (ö. 50/670) *لَوْ أَنَّهَا صَدَقَتْ* cümlesinde geçen (لَوْ) edatını açıklarken şöyle demektedir. “Ben, şart edatı olan ‘Lev’(لَوْ) in manasını *Kavâ'idu'l-i'râb'da* çok güzel bir şekilde açıkladım. Bundan dolayı burada onun üzerine söz söylemekten imtina ettim.” (İbn Hişâm, trs., 150)Yukarıda geçen malumattan anlaşıldığı gibi *el-İ'râb 'an kavâ'id-i'râb* hem *Muğni'l-lebîb* hem de *Şerhu Kasîdeti Bânet Sü'âd* adlı kitaplardan önce yazılmıştır. İbn Hişâm *Şerhu Kasîdeti Bânet Su'âd* adlı eseri ise Hicri 756 yılında yazdığına göre *Kavâ'idu'l-i'râb* adlı eserini de Hicri 756 yılından önce yazdığı anlaşılmaktadır. İbn Hişâm *Muğni* adlı eserini ise Hicri 749 yılında Mekke'de yazmıştır. (İbn Hişâm, trs., 317;ay. mlf.,2009, 6.) Müellif, *Şerhu Kasîdeti Bânet Su'âd ve Muğni'yi* aynı sene yazmış olmakla beraber, *Şerhu Kasîdeti Bânet Su'âd'ı* daha önce bitirmiştir. *Muğni* adlı eserinde aktardığı bilgilerden *Kavâ'id*'in Hicri 749 yılından da önce veya aynı sene içinde yazıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla birinci nüsha Hicri 749 yılında yazıldığına ve bu kitapta *Kavâ'id* adlı eserden bahsedildiğine göre *Kavâ'id* adlı eserin bu tarihten önce yazıldığı söylenebilir. Bu da *el-İ'râb 'an kavâ'id-i'râb* adlı eserin Hicri 740'lı yıllarda yazılmış olabileceğini ortaya koymaktadır.

Kavâ'idu'l-i'râb'ın İsmi ve Müellife Nisbeti

Nahivciler, bu eser için farklı isimler zikretmişlerdir. Bu kitap için genel olarak *el-Kavâ'idu'l-kübrâ*, *el-Kavâ'idu'l-i'râb* ve *el-Kavâ'idu's-suğrâ* olmak üzere üç isim zikredilmiştir. (el-Bağdadî, trs., I, 465.)

İbn Hişâm'ın hayatını aktaran önemli biyografilerden biri olan İbn Hacer'in yazdığı biyografide İbn Hişâm'ın eserleri anlatılırken eserin ismi, *Kavâ'idu'l-i'râb* olarak aktarılmaktadır. *el-Kavâ'idu'l-kübrâ* veya *el-Kavâ'idu's-suğrâ* isimlerinden hiç bahsedilmemektedir. (İbn Hacer,1993,II, 309.) Biyografi eserlerinden birini yazan Suyûtî ise tam tersine *el-Kavâ'idu'l-kübrâ* ve *el-Kavâ'idu's-suğrâ* isimlerini zikretmekte, *el-İ'râb 'an kavâ'id-i'râb* ismine hiç değinmemektedir. (Suyûtî, 1979, II, 69.) Suyûtî, *el-Kavâ'idu'l-i'râb* adlı kitabı şerheden el-Kâfiyecî'nin (ö. 879/1474) hayatını ve eserlerini aktarırken *el-Kavâ'idu'l-i'râb* için şu sözleri sarf etmektedir. Kâfiyecî'nin en güzel eserlerinden biri olan *Kavâ'idu'l-i'râb'ın* şerhidir. İbn Hacer, Suyûtî ve es-Sehâvî gibi âlimlerin eserlerinde aynı kitap için farklı isimlerin kullanılması, bunların farklı kitaplar olduğu şüphesini uyandırmaktadır. Hâlbuki bunların üçü de aynı kitaptır. *el-Kavâ'idu'l-i'râb'a* yazılan şerhleri incelediğimizde bu şerhlerin çoğunda mezkur eser için *Şerhu Kavâ'id-i'râb* ismini kullandıklarını görmekteyiz. Öte yandan İbn Hişâm *Muğni'l-lebîb* adlı eserinin mukaddimesinde “*el-İ'râb 'an kavâ'id-i'râb* olarak bilinen el-Mukaddimetu's-suğrâ adlı kitabı yazdığım zaman hem öğrenciler arasında hem de ilim ehli arasında çok ilgi ve kabul gördü diyerek *el-İ'râb 'an kavâ'id-i'râb* ile *el-Kavâ'idu's-suğrâ* adlı kitapların aynı kitap olduğunu belirtmektedir. (İbn Hişâm, 2009, s. 6.)

Kavâ'idu'l-i'râb'ın İbn Hişâm'a nisbeti konusunda ise kaynaklarda herhangi bir ihtilaf varid olmamıştır. Söz konusu kitabın İbn Hişâm'a ait olduğu kesindir. Aksini iddia eden bir görüşe rastlanılmamıştır.

Kavâ'idu'l-i'râb'ın Yazma Nüshaları

Bu kitabın çeşitli nüshaları mevcut olmasına rağmen müellife ait aslî nüshaya ulaşamadı. Tespit edilen nüshaları ve onların müstensihlerinin isimleri aktarılacaktır.

• Nüsaha, esas nüsha olarak kabul edilir ve Riyad Üniversitesi elyazmaları bölümü 2140 nolu arşivde kayıtlıdır. 37 sayfadan oluşan bu nüshanın her sayfası 8 satırdan

oluşmaktadır. Hicri 10 Receb 972 yılında yazılmıştır. Müstensihî belli değildir. En az hatalı olan nüsha olarak kaydedilmektedir. (İbn Hişâm, 1981, 6.)

- Nüsha, el-Hillî'nin nüshası olup Riyad Üniversitesi elyazmaları bölümü 1603 nolu yerde mevcuttur. 28 sayfa olup her sayfası 8 satırdır. Birinci nüshaya göre daha fazla hatalıdır. Abdullah b. Sâid el-Hallî tarafından Hicri 14 Ramazan 1320 yılında yazılmıştır. En son itinsah edilen nüsha olarak kabul edilir. (İbn Hişâm, 1981, 5.)

- Nüsha, İbn Cemâ'a nüshası olarak bilinen bu nüsha, şerhiyle birlikte Muhammed b. Ebî Bekr b. Cemâ'a (ö. 819/1416) tarafından yazılmıştır. Riyad Üniversitesi Kütüphanesi elyazmaları bölümü 103 nolu arşivde kayıtlıdır. Şerhiyle birlikte yazıldığı için 98 varaktan oluşmaktadır. (İbn Hişâm, 1981, 7.)

- Nüsha, Kâfiyecî'nin nüshası olup Muhammed b. Süleyman el-Kâfiyecî (ö. 879/1474) tarafından *Şerhu'l-İ'râb 'an kavâ'id-i'râb* olarak şerhiyle birlikte tekrar yazılmıştır. Ancak Kâfiyecî'nin üzerine şerh yazdığı nüshanın, daha önce kim tarafından ve ne zaman yazıldığı bilinmemektedir. Riyad Üniversitesi elyazmaları bölümünde 1098 nolu arşivde kayıtlıdır. Şerhiyle birlikte 170 varaktır. (İbn Hişâm, 1981, 7.) Bu nüshaların dışında "Fihrisu mektebeti'l-mahtutât" adlı internet sitesinde 10'dan fazla mahtut (elyazma) nüshaya ulaşılmıştır. (Bkz: Fihrisu mektebeti'l-mahtutât, <http://library.kuniv.edu.kw/manuscript/> Erişim: 05.01.2016 / 11:41.)

İbn Hişâm'ın Kavâ'id-i'râb'daki Metodu ve Eserin Muhtevası

İbn Hişâm, eserine hamdele ve salvele ile kısa bir girişten sonra kitabın konularına başlamıştır. Kitapta, bir kısım nahiv terimlerini ele almış ve bazı harflere değinmek suretiyle kısmen sarfa da değinmiştir. Birçok konuya işaret etmiş ve onlar için başlık kullanmıştır. İbn Hişâm, *Kavâ'id*'de konu başlıklarını sıralarken nahiv kitaplarından farklı bir metod uygulamış ve nahiv ilminde önemli olmasına rağmen birçok konuya değinmemiş, sarf-nahiv konularının sadece bir kısmını ele almıştır.

1. Kavâ'id-i'râb'da Kullanılan Konu Başlıkları

Müellif, *Kavâ'id*'de dört temel başlık kullanmış ve bu başlıklar altında alt başlıkları ele almıştır. Mesela "الباب الأول في الجملة و أحكامها" başlığı altında dört alt başlık işlemiş ve bu başlıkları, "Birinci Mesele," "İkinci Mesele" şeklinde yazmıştır. "Birinci Mesele" başlığı altında cümlelerin açıklamasını ve tanımını ele almıştır. "İkinci Mesele" başlığı altında ise i'râbda mahalli olan cümleleri ele almış ve bunların yedi adet olduğunu söyledikten sonra sırasıyla açıklamıştır. İkinci babda da alt başlık olarak dört meseleyi ele almış ve bunları "Birinci Mesele," "İkinci Mesele" şeklinde aktarmıştır. Üçüncü babda konuyu sekiz alt başlık şeklinde aktarmıştır. Bu babda harfleri (edat) açıklamış ve onları sekiz kısma ayırmıştır. Başlık olarak "Birinci Çeşit," "İkinci Çeşit" ifadesini kullanmıştır. Dördüncü babda ise alt başlık kullanmamış sadece ana başlık kullanmıştır. (İbn Hişâm, 1981, 37- 109.)

2. Kavâ'id-i'râb'da İşlenen Konular ve Eserin İçeriği

İbn Hişâm, diğer nahiv kitaplardan farklı olarak, cümle ve cümle çeşitlerinden başlamak suretiyle eserine giriş yapmıştır. Müellif konu işleyişinde diğer nahiv kitaplarındaki sistematiğe muhalefet etmiştir. Çünkü nahiv kitapların çoğunda (Örnek olarak bkz: el-Kermî, 2009; el-Ciyânî, 1990.) önce kelime ve kelime çeşitlerinden başlamak suretiyle belli bir sıraya göre konulara giriş yapılmıştır. (Çağmar, 2006, 61.) Örneğin, İbn Mâlik'in yazdığı *el-Elfiyye* adlı kitapta, konulara kelime çeşitleri, mebni-murab, zamir, ismi işaret ve ismi mevsülle başlanmış ve cümle bilgisine giren fail, naibu'l-fail ve mef'ûl gibi konular ise sona doğru

aktarılmıştır. İbn Hişâm, bu eserden sonra telif ettiği *Muğni'l-lebîb*'de ise önce alfabetik sıraya göre harfleri aktarmış daha sonra cümle ve cümle çeşitleri hakkında bilgi vermiştir. (İbn Hişâm, 2009.) İbn Hişâm, *Kavâ'id*'de ise sırasıyla şu bölümleri ele almıştır: Cümlenin tanımı, cümlenin hükmü, cümlenin çeşitleri, (fiil ve isim cümlesi) kelimenin tanımı, i'râbda mahalli olan cümleler, i'râbda mahali olmayan cümleler, nekire ve marifeden sonra gelen haberî cümlenin durumu, câr ve mecrûr, marifeden veya nekireden sonra gelen câr-mecrûrun hükmü. Ayrıca nahivcilerin ihtiyaç duyduğu 21 kelimenin (edatlar) izahını yapmıştır. Bu edatları sekiz başlık altında 21 adet olarak ele almıştır. Kitabın esas konusunu teşkil eden bu bölümdür. Ele aldığı edatlar şunlardır:

فَطُّ، عَوْضٌ، أَجَلٌ، بَلَى، إِذَا، كَلَّا، لَأَ، إِذْ، لَمَّا، نَعَمْ، إِي، حَتَّى، لَوْلَا، إِنْ، أَنْ، مَنْ، أَيُّ، لَوْ، فِ، وَمَا،

Müellif son olarak, dördüncü başlık altında kendisinin ifadesiyle “Manası tamamlanmış, fazlalıktan korunmuş ve az kelimelerle çok şey anlatan ibarelere işaret edecek faydalı bilgiler” aktarmıştır. Örneğin, faili meçhul bir cümle aktarmış ve bu cümlenin irabını yapmıştır. (Fiil, naibul fail vs.) daha sonra bazı sarf konularını ele almıştır. Bu vesileyle “-ن- -لم- -أما- -أن- -ف- -ف- -و- -حتى- -ثم- -إن- -الذي- -هذا- -ما-” harflerin tanımlarını yapmış örneklerle açıklamıştır.

Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığı üzere İbn Hişâm, *Kavâ'idu'l-i'râb*'da sadece belli bazı konuları ele almıştır. Nahiv veya sarf konularının tamamını ele almamıştır.

İbn Hişâm'ın, *Kavâ'idu'l-i'râb*'daki bölümleri kısa ve öz olarak ele alması, kitabını bir ders kitabı olarak yazmış olması ihtimalini akla getirmektedir. Çünkü kitapta belli bazı konular ele alınmış ve ele alınanların bir kısmı fazla ayrıntıya girilmeden aktarılmıştır. Bir kısmı ise ayrıntılı olarak ele alınmış ve söylenen ihtilaflar da aktarılmıştır. Müellif, yazacağı kitabın (*el-İ'râb 'an kavâ'idu'l-i'râb*) titiz düşünener için büyük faydalar sağladığını ve kitabı okuyanların kısa zamanda ince manalara muttali' olacağını ifade etmiştir.

3. Konuların Anlatım Biçimi ve Kullanılan Metod

İbn Hişâm, eserinde konuları işlerken ihtiyaca göre bazen kısa, bazen de uzun bir şekilde anlatmaya çalışmıştır. İyi bilinen veya üzerinde ihtilaf olmayan konuları kısa ve öz işlemiştir. Anlaşılması zor veya ihtilaflı olan konuları ise uzun uzun anlatmış ve bol örnekler vermiştir. Ayrıca konu etrafında söylenen ihtilafları aktarmaya çalışmış, bazen hangi görüşe katıldığını belirtilmiş ve bazen de söz konusu fikre katılıp katılmadığına dair bir beyanda bulunmamış, takdiri okuyucuya bırakmıştır. Örneğin i'râbda yeri olan cümleleri aktarırken her birine birer veya ikişer örnek vermiş, bunlardan meczum şartın cevabı olan cümleyi bir buçuk sayfada anlatmıştır. (İbn Hişâm, 1981, 38-39.) Diğer konuları da bazılarını birer veya ikişer örnekle kısa bir şekilde aktarırken, bazılarını da uzun uzun aktarmış ve bolca örnek vermiştir. Bu cümlelerle ilgili varid olan ihtilafları da ele almıştır. (İbn Hişâm, 1981, 42-49)

İbn Hişâm'ın eserini farklı kılan başka bir özellik ise diğer nahiv kitapları gibi önce kelime çeşitlerinden başlamamasıdır. Nahiv kitaplarının çoğunda, küçükten büyüğe veya kolaydan zora giden bir metod izlenirken, İbn Hişâm, zordan kolayca giden bir metod izlemiştir. Önce cümle ve cümle çeşitleri, daha sonra edatları işlemiştir. Mübtediler için zor gibi gözükse de ilk başta cümle ve cümleye dair konuları ele alması i'râbın anlaşılmasına vesiledir. Çünkü i'râb, cümle bazında olur. Dolayısıyla i'râb, öğrenciler arasında en zor anlaşılacak konulardan biri olduğu için bu kitabı i'râbı kolaylaştırmak amacıyla yazdığı söylenebilir.

İbn Hişâm, genelde konuların ismini zikredip örneklerle yetinmiştir. Eğer konu nahiv mezhebi açısından ihtilaflı ise çoğunlukla bu ihtilaflara şahıs bazında değinmiştir. Sadece bir iki yerde ekol bazında değinmiştir. Örneğin, kitabının farklı yerlerinde, Zeccâc, İbn Durusteveyhi, Ebû Ali, Zemahşerî, Sa'leb, Sibeveyhi ve İbn 'Usfûr gibi âlimlerden görüş nakletmiş ve bunların ihtilaf ettikleri konuları açıklamıştır. (İbn Hişâm, 1981, 44,45,48,57,58, 62,93.) Fazla bilgi ve izahın verilmemesi, muhtasar eserlerin tabiatına uygundur. (Çağmar,

2016, 63.) Ancak İbn Hişâm'ın, *Kavâ'id* gibi muhtasar sayılabilecek bir kitapta bazı konuları çok ayrıntılı işlemesi muhtasar kitapların tabiatına uygun düşmemektedir. Kanaatimizce müellifin böyle bir metot izlemesi, ihtilaflı olan konulara bir çözüm getirmek istemesinden kaynaklanmaktadır.

Müellif, *Kavâ'id* adlı eserinde, diğer nahiv kitaplardan farklı bir yol izlemiştir. Müellif, ele aldığı konuyu cümle ve hükümleri, câr-mecrûrun durumları ve bazı harflerin kaç manaya geldiğini anlattıktan sonra dördüncü babda meçhul bir cümle aktarmış ve bu cümlelerin i'râbını yapmıştır. Daha sonra muzaf ve benzeri cümleler yazıp i'râbılarını yapmıştır. İkinci olarak bazı nahiv kitaplarında edatlar alfabetik sıraya (Bkz. İbn Hişâm, 2009; Akdağ, 1999; el-Beyâtî, 2005.) göre dizilirken, bu kitapta ise edatlar aldığı manaya göre dizilmiştir. Örneğin bir manaya gelen edatlar, iki manaya gelen edatlar, vs. şeklinde sıralanmıştır.

4. Örnek Verme Metodu ve İstîşâd Yöntemi

İbn Hişâm, *Kavâ'id*'de tanım yapmaktan ziyade misal ve şâhidlere önem vermiş ve bunun için ele aldığı konuların çoğunda birden fazla şâhid veya misal zikretmiştir. Müellif, örnek verirken *نَحْوُ مِثْلِهَا* ve *أَشْبَهَ ذَلِكَ* lafızları kullanmıştır. Bunların arasında diğer eserlerinde olduğu gibi en çok *نَحْوُ* kelimesini kullanmıştır. (İbn Hişâm, 1981,42, 43,48, 58, 67, 74, 87, 90.)

Müellif, verdiği örneklerin çok az kısmını açıklamış, çoğuna sadece misal vermekle yetinmiştir. Örneğin, i'râbda yeri olan cümleleri anlatırken her birine ayrı misal getirmiş ancak hiçbir misali açıklamamıştır. Bununla birlikte açıkladığı örnekler de yok değildir. Mesela *أَبُو زَيْدٍ* cümlesini şu şekilde açıklamaktadır: *أَبُو* birinci mübtedadır. *زَيْدٍ* ikinci mübtedadır. *أَبُو* üçüncü mübtedadır. *زَيْدٍ* üçüncü haberdir. *أَبُو* cümlesi ikinci mübtedanın haberidir. *زَيْدٍ* cümlesi ise birinci mübteda olan *أَبُو* nun haberidir. (İbn Hişâm, 1981, 36,37-4.)

Müellifin *Kavâ'idu'l-i'râb*'da verdiği örneklerin büyük bölümü ayetlerden oluşmaktadır. Yaklaşık 20 yerde Arap şiirinden ve birkaç yerde de hadisi şeriflerden örnek vermiştir. Kitap küçük hacimli olmasına rağmen 100'den fazla ayeti kerimeyi örnek göstermesi Arap gramerinin şekillenmesinde ayetlerin etkisini açıkça göstermektedir. İbn Hişâm hadisleri delil olarak kabul etmesine rağmen özellikle *Kavâ'idu'l-i'râb*'da zikrettiği hadis sayısı beşi geçmemektedir.

Müellif eserinin farklı yerrlerinde açıkladığı başka örnekler de mevcuttur. (İbn Hişâm, 1981, 47, 73, 75, 87, 99, 100.)

Nahivcilerin gramer kurallarını açıklarken veya yazarken delil olarak başvurdukları ilk kaynak; ayeti kerimeler, ikinci kaynak; Arap şiiridir. Hadisi şerifler ise bazı gramerciler tarafından delil olarak kabul edilirken, bazıları tarafından, lafzen değil de mana olarak nakledildiği gerekçesiyle delil olarak kabul edilmemiştir. (Bkz; Ebû Zehv, trs., 218; Tural, trs., S. 9, 70-78.)

İbn Hişâm, yazdığı diğer nahiv kitaplarında olduğu gibi *Kavâ'id*'de konularını işlerken istîşâda önem vermiştir. Bunun için söz konusu örneklerini Kur'ân-ı Kerîm, Arap şiirleri ve az da olsa hadislerden vermiştir. Arap şiirlerinden getirilen şâhid sayısı, ayetlerden getirilen şâhid sayısından çok daha azdır. İbn Hişâm, *Kavâ'id*'de anlattığı hemen hemen bütün konulara ayetlerden şâhid getirmiştir. Ayetleri aktarırken *قَوْلُهُ تَعَالَى*, *قَالَ اللَّهُ تَعَالَى* ve benzeri ifadeler kullanmıştır (İbn Hişâm, 1981, ss. 48, 51, 61, 87, 90, 91). İstîşâd için kullandığı ayetlerin ilgili kaideyle ilişkisini çok az yerde açıklamıştır. (İbn Hişâm, 1981, 37.) İbn Hişâm, *Kavâ'idu'l-i'râb*'da 59 sureden 121 ayeti delil gösterme (istîşâd) amacıyla getirmiştir. Hemen hemen kitapta geçen bütün konulara ayeti kerimelerden örnek vermiştir. Bu ayeti kerimeleri ve istîşâd ettiği konuları burada teker teker açıklamak mümkün değildir.

İbn Hişâm hadisleri delil kabul etmesine rağmen *Kavâ'idu'l-i'râb*'da delil olarak getirdiği hadis-i şeriflerin sayısı beşi geçmemektedir. İbn Hişâm, hadisleri şâhid gösterirken diğer misallerde olduğu gibi *نَحْوُ* lafzını kullanmıştır. Peygambere aidiyetini belirttiği

herhangi bir lafız kullanmamış, msadece beş adet hadis delil olarak getirmiştir. (Sahihi Buhari, 2001, II, 109; el-Münzirî, 2010, II, 38; İbn Hişâm, 1981, s. 84.)

İbn Hişâm'ın *Kavâ'id'de* Arap şiirinden istişhâd için getirdiği beyit sayısı, şâhid olarak getirdiği ayet sayısından çok daha azdır. İbn Hişâm, şiirleri şâhid olarak getirirken genel olarak “قَوْلَ شَاعِرٍ” “şairin sözü” “شَاعِرُهُمْ” “onların şairi” “قَالَ شَاعِرٌ” “şair dedi” gibi ifadeler kullandıktan sonra beyiti zikretmiştir. (İbn Hişâm, 1981, ss. 47, 56, 73, 87.)

Bazen de “قَوْلَ أَبِي” “İbn Dureyd'in sözü” “قَوْلَ ابْنِ دُرَيْدٍ” “Farazdak'ın sözü” “قَوْلَ فَرَزْدَقٍ” “Ebû Esved'in sözü” “أَسْوَدٍ” şeklinde bizzat şairin ismini zikrederek beyiti ifade etmiştir. (İbn Hişâm, 1981, ss. 48, 55, 93.) Müellif, *Kavâ'idu'l-i'râb'da* istişhâd konusunda tespit ettiğimiz kadarıyla eserin farklı yerlerinde 19 şiirden delil getirmiştir.

5. Kavâ'idu'l-i'râb'da Tanımlama Yöntemi

Nahiv ilminin insanın zihninde belli bir şekil alması ve konuların birbiriyle karıştırılmaması maksadıyla gramer kitaplarında kavramlar için genelde tanımlar yapılmış ve bu tanımların anlaşılması gayesiyle izahlar da yapılmıştır. (Çağmar, 2016, 70.) Ancak İbn Hişâm, *Kavâ'id'de* yok denecek kadar az sayıda tanım yapmıştır. Müellif bu kitapta; cümle, kelam, haber, câr-mecrûr, marife, nekire, sıfat, hal ve mübteda gibi bazı nahiv istilahlarını zikretmesine rağmen çok az sayıda tanım yapmıştır. (İbn Hişâm, 1981, 50, 55, 59, 60.) Fiil cümlesi, isim cümlesi, nasb edatı ve cezm edatı gibi bazı konuların tanımını yapmıştır. (İbn Hişâm, 1981, 35, 105.)

Kavâ'idu'l-i'râb'da Ta'fil Yöntemi

Arap dilinde gramer kurallarının sebeplerine nahiv illetleri denmektedir. Bu illetler, Arapların belirli şekillerde konuşmalarının hikmetini açıklamaktadır. Nahivde illet kavramı ile bir kuralın konulmasının sebepleri kast edilmektedir. (Ergin, 2009, S. 1, s. 159-160.) Nahiv kaynaklarının çoğunda, zikredilen kurallar için değişik illetler zikredilmektedir. Nahivciler birçok gramer kuralında olduğu gibi bu illetler üzerinde de farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Örneğin, ez-Zeccâcî, illetleri ta'limî (öğretici), kıyâsî (karşılaştırmalı) ve cedelî (tartışmalı) olmak üzere üçe ayırmıştır. (Çağmar, 2016, s. 71; Ergin, 2009, S. 1, s. 159.) Ta'limî (öğretici) illetler; Arap kelamını ve i'râb hükümlerini öğrenmeye yarayan illetlerdir. Örneğin, زَيْدًا زَيْدًا إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ, örneğinde زَيْدًا (Zeyd) kelimesini neden mansub yaptınız? Sorusuna إِنَّ den dolayı diye cevap verilir, çünkü إِنَّ, ismini nasp haberini ref eder. Böyle öğrendik ve böyle öğretiyoruz. Arap kelamı da bu şekilde tespit edilmiştir. Dolayısıyla nahiv kurallarının bu tür illetleri ta'limî kısma girmektedir. Var olan bir kurala kıyas edilerek ortaya konulan ikinci derecedeki illetlere kıyasî illetler, üçüncü derecedeki illetlere de cedelî illetler denilir. Nahiv öğreniminde asıl ihtiyaç duyulan illetler, ta'limî illetlerdir. Kıyasî ve cedelî illetler ise, pek faydası olamayan, sadece aklı meşgul eden illetler olarak görülmüştür. (Ergin, 2009, S. 1, s. 159.)

İbn Hişâm, *Kavâ'id'de* tespit ettiğimiz kadarıyla genelde ta'limî (öğretici) illetleri kullanmıştır. O illetleri, لِأَنَّهَا, لِأَنَّهَا, لِأَنَّهَا ifadeleriyle zikretmiştir. Örneğin, nekireden sonra gelen cümlelerin sıfat olduğunu açıklarken “بِزَيْدٍ نَزَّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرُؤُهُ” “Bize gökten okuyacağımız bir kitap indirmedikçe” (İsra, 17/ 93.) ayeti kerimeyi örnek vererek şöyle demektedir:

فَجُمْلَةٌ: "نَقْرُؤُهُ" صِفَةٌ لِكِتَابًا لِأَنَّهَا نَكْرَةٌ مَحْضَةٌ
“Namaz kılmakta olan salih bir adama uğradım.” مَرَرْتُ بِرَجُلٍ صَالِحٍ يُصَلِّي
Müellif, örneğini verirken cümleden şöyle bir illetlendirme çıkarmaktadır:

فَإِنْ شِئْتَ قَدَّرْتَ بِصِلَى صِفَةً تَأْتِيَةً لِرَجُلٍ لِأَنَّهُ نَكْرَةٌ. وَإِنْ شِئْتَ قَدَّرْتَهُ حَالًا مِنْهُ لِأَنَّهُ قَدْ قَرَّبَ مِنَ الْمَعْرِفَةِ
بِاخْتِصَاصِهِ بِالصِّفَةِ
“Yukarıdaki örnekte geçen يُصَلِّي cümlesinin ikinci sıfatı kelimesinin ikinci sıfatı olarak takdir edebilirsin, çünkü nekire bir kelimedir. Aynı zamanda hal olarak da takdir edebilirsin. Çünkü “salih bir adam” diyerek onu bir nebze marifeye yakınlştırıyorsun.” (İbn Hişâm, 1981, s. 51).

İbn Hişâm'ın illetini açıkladığı bir diğer konu ise, *رَيْدٌ قَامَ أَبُوهُ* cümlesinde geçen mübtedanın haberidir. Bununla ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır.

فَجُمْلَةُ "قَامَ أَبُوهُ" فِي مَوْضِعِ رَفْعٍ لِأَنَّهَا حَبْرُ الْمُبْتَدَاءِ cümlesi ref mahalindedir zira mübtedanın haberidir (İbn Hişâm, 1981, s. 41). İbn Hişâm'ın illetleri açıklama tarzı, yukarıdaki cümlelerde geçtiği gibidir. Kullandığı illetlerin tamamına yakın öğretici illetlerdir.

İbn Hişâm'ın Kavâ'id'de Yararlandığı Nahiv Ekolü

İbn Hişâm, diğer eserlerinde olduğu gibi *Kavâ'id*'de de sadece bir ekolün görüşlerini almakla yetinmemiştir. Bazen Basra, bazen de Kûfe ekolünün görüşlerine katılmakla beraber ağırlıklı olarak Basra ekolünün görüşlerini tercih ettiği görülmektedir. Bunlardan bazılarına örnek verilecektir:

- İbn Hişâm'a göre (حَتَّى) edatı, fiili muzarinin başına geldiğinde bazen (إلى) harfi ceri anlamında kullanılabilir. Örneğin *حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَى* "Musa bize dönünceye kadar"(Taha, 20/91.) ayetinde *حَتَّى أَنْ يَرْجِعَ* anlamında olup *إلى رُجُوعِهِ* manasındadır.(İbn Hişâm, 1981, 72.) Dolayısıyla İbn Hişâm burada Basralıların görüşünü tercih etmektedir. Kûfelilere göre *حَتَّى* edatı fiili muzariyi, *أَنْ* takdir edilmeden nasb eder. Örneğin *أَطِعَ اللَّهُ حَتَّى يُدْخِلَكَ الْجَنَّةَ* "Yüce Allah, seni cennete koyana kadar O'na itaat et." Basralılara göre ise (حَتَّى) edatı fiili muzariyi gizli bir (أَنْ) vasıtasıyla nasb etmektedir.(el-Enbârî, 2003, II, 477.)

- İbn Hişâm, cemi vav'ı konusunda Basralılar gibi düşünmektedir. Nefi veya talepten sonra gelen muzari fiilin başına gelen vav'a, cem' vav'ı denilir. Kûfeliler ise bu vav'a sarf vav'ı demektedir.

- *عَارٌ عَلَيْكَ إِذَا فَعَلْتَ عَظِيمٌ* "Senin aynısını yaptığın bir işi menetme. Bunu yaparsan sana yazıklar olsun. (es-Sefârinî, 1992, II, 432.) Şiirde geçen *وَتَأْتِي لَا تَأْكُلُ السَّمَكُ وَتَشْرَبُ اللَّيْنَ* kısmı gizli bir (أَنْ) vasıtasıyla mansub olmuştur. Basralılara göre *عَارٌ عَلَيْكَ إِذَا فَعَلْتَ عَظِيمٌ* örneğindeki gibi fiili muzarinin başına gelen vav, cemi vav'ıdır ve gizli bir (أَنْ) vasıtasıyla fiili muzariyi nasb etmiştir. Kûfelilere göre ise fiili muzari, vav'dan önce geçen cümlelerin zıddı olduğu için mansub olmuştur. Bundan dolayı bu vav'a sarf vav'ı denilmiştir.(el-Enbârî, 2003, II, 440.)

- İbn Hişâm nefi (ما) sı hakkında Basralılar gibi düşünmektedir. İbn Hişâm'ın *Kavâ'id*'de geçen ifadesi şu şekildedir: " (ما) edatı beş yerde harf olarak gelir. Bunlardan biri nefi (ما)sıdır. Nefi (ما)sı isim cümlesinde *لَيْسَ* gibi amel eder ve haberini nasb, ismini ref eder *مَا هَذَا بَشَرًا* "Bu bir insan değildir."(Yusuf, 12/31) cümlesi gibi.(İbn Hişâm, 1981, s. 99.) Kûfelilere göre (ما) edatı, haberde amel etmez. Çünkü harfler amel olamazlar. (el-Enbârî, 2003, II, 144.) Basralılara göre ise (ما) edatı, haberde amel eder ve haberi nasb etmektedir. Çünkü (ما) edatı *لَيْسَ* benzeyen edatlardandır. Dolayısıyla *لَيْسَ* gibi amel etmektedir.(el-Enbârî, 2003, I, 145.)

Yukarıda geçen örneklerden anlaşıldığı gibi İbn Hişâm, Basralılara yakın olmasına rağmen kendisini onların bütün görüşlerini savunmak mecburiyetinde hissetmemiş ve serbest karar vermiştir.

SONUÇ

İbn Hişâm el-Ensârî, Hicri VIII. asırda Memlüklerin ilim ve kültür alanlarında en verimli olduğu dönemde Kahire’de yaşamıştır. O, Arap dili alanında meşhur olmuş, özellikle nahiv konusunda neredeyse zamanın en büyük nahiv âlimi olarak kabul edilmiş ve bu alanda hocalarını bile geçtiği söylenmiştir. Basra ve Kûfe ekollerinin etkisinde kalmaksızın özgürce düşünerek inisiyatif kullanabilecek kadar dil konusunda uzmanlaşmış ve alanında onlarca nahiv kitabı telif etmiştir. Bu eserler arasında Hicri 740’li yıllarda kaleme aldığı “*el-İ’râb ‘an kavâ’idi’l-i’râb*” adlı eseri çalışmamızın konusu olmuştur. İlmî yönden önemli olan bu eser, muhtasar bir gramer kitabı olarak kabul görmüştür. Yaklaşık 30 sayfadan oluşan bu eserin, İbn Hişâm’a aidiyeti hakkında herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Birden fazla nüshası mevcut olan *Kavâ’idu’l-i’râb*’ın aynı zamanda onlarca şerhi bulunmaktadır. Bu şerhler üzerine yapılan akademik çalışmalar ise azımsanmayacak kadar çoktur.

İbn Hişâm, muhtasar bir şekilde ele aldığı *Kavâ’idu’l-i’râb* adlı kitabında bir kısım nahiv konularını ve bazı harfleri el almıştır. İbn Hişâm, *Kavâ’id*’de farklı bir metod izlemiş ve nahiv ilminde önemli olmasına rağmen birçok konuya değinmemiş, sarf-nahiv konularının sadece bir kısmını ele almıştır. Bundan dolayı nahiv ilmi açısından için yetersiz olduğu söylenmiştir.

İbn Hişâm, *Kavâ’idu’l-i’râb*’dageenelde konular hakkında bilgi vermekten ziyade örnekleme ve istişhâda önem vermiştir. Kitabının hemen hemen her yerinde Kur’ân-ı Kerim’den bol bol ayetler zikretmekte ve yaklaşık 20 yerde Arap şiirinden istişhâd etmektedir. Buna karşılık İbn Hişâm, hadisleri delil kabul etmekle birlikte, *Kavâ’idu’l-i’râb*’da delil olarak getirdiği hadisi şeriflerin sayısı beşi geçmemektedir. İbn Hişâm, nahiv konularını işlerken onlar için herhangi bir tanım getirme gereği duymamış ve kurallarla ilgili ta’lillere de az değinmiştir.

İbn Hişâm, herhangi bir ekole tabi değildir. Bu durum, *Kavâ’idu’l-i’râb*’da da açıkça görülmüştür. Bu kitap muhtasar bir kitap olmasına rağmen eserde hem Basra, hem de Kûfe ekolünün görüşleri mevcuttur. Ancak kitabı baştan sona kadar incelendiğinde görüşleri tamamına yakın Basra Ekolüyle örtüştüğü görülecektir.

KAYNAKÇA

- Abdulhamîd, M. (1963), *Sebilü'l-Hüdâ Bi Tahkiki Şerhi Katri'nnedâ*, , Mısır: Mektebetü't-Ticâriyeti'l-Kübrâ
- Akdağ, H. (1999) *Arap Dilinde Edatlar*, Konya: Tekin Yay.
- El-'Askalânî, İbn H. (1993) *Ed-Dureru'l-Kâmine Fî A'Yani'l-Mieti's-Sâmine*, Beyrut: Dâru'l-Ciyl
- El-Bağdâdî, A. (Trs.) *Hizânetü'l-Edeb*, B.Y.Y.
- El-Murâdî B. (2008) *Tevdîhu'l-Mekâsîd Ve'l-Mesâlik Bi Şerhi Elfiyeti İbn Mâlik*, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî.
- El-Beyâtî, Z. (2005) *Edevâtu'l- İ'Râb*, Beyrut.
- El-Buhari, M. (2001) *Sahihi Buhari*, B.Y.Y.
- El-Cevcerî, M. (2004) *Şerhu Şuzûru'z-Zeheb*, Medine.
- Çağmar, E. (2016) *Halefu'l-Ahmer Ve Mukaddime Fi'n-Nahv Adli Eseri*, Ankara: İlahiyât Yay.
- Çelebi, K. (1941) *Kesfu'z- Zunûn 'An Esmâi'l-Kutubi Ve'l Funûn*, İstanbul: Maarif Matbaası
- Dayf, Ş. (1968) *El-Medârisü'n-Nahviyye*, Kahire: Dâru'l-Me'Ârif,
- Dayf, Ş. (Trs.) *'Asru'd-Duvel Ve'l-İmârât*, Kahire: Dâru'l-Me'Ârif.
- Ed-Demâmînî, M. (2007) *Şerhu Muğni'l-Lebîb*, Kahire: Mektebetü'l-Âdâb.
- Ebû Zehv, M. (Trs) *El-Hadis Ve'l-Muhaddisûn*, Kahire: Mektebetü't-Tevfikiyye.
- El-Enbârî, A. (2003) *El-İnsâf Fî Mesâili'l-Hilâf Beyne'nahviyyîne'l-Basriyyîn Ve'l-Kûfiyyîn*, El-Mektebetü'l-'Asriyye,
- El-Enbârî, A. (2002), *El-İnsâf Fî Mesâili'l-Hilâf Beyne'nahviyyîne'l-Basriyyîn Ve'l-Kûfiyyîn*, Kahire: Mektebetü'l-Hânicî,
- Ergin, C. (2009) "Arap Dilinde Nahiv İletleri Üzerine", *Marife Dergisi*, Konya, , 1, 159-183.
- El-Ezherî, H. (2004) *Mûsilü't-Tullâb İlâ Kavâ'İdi'l-İ'Râb Li İbn Hişâm El-Ensârî, San'A: Mektebetu Bedr Tabâ'E*,
- El-Hafâcî, Ş. (Trs.) *İnâyetü'l-Kâdî Ve Kifâyetu'r-Râdî 'Alâ Tefsîri'l-Beydâvî*, Beyrut: Dâru Sadır.
- İbn Haldûn, A. (2001) *Mukaddime*, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Hişâm, C. (Trs.) *Şerhu'l-Lemhatü'l-Bedriye Fî İlmi'llugati'l 'Arabiye*, Amman: Dâru'l-Yâzûrî.
- İbn Hişâm, C. (1980) *Câmi'u's-Sağîr Fî'n-Nahv*, Kahire.
- İbn Hişâm, C. (1981) *El-İ'Râb 'An Kavâ'İdi'l-İ'Râb*, Riyad,
- İbn Hişâm, C. (2001) *Şerhu Şuzûru'z-Zeheb*, , Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî
- İbn Hişâm, C. (2009) *Muğni'l-Lebîb*, Kâhire: Mektebetu'l- Âdâb.
- İbn Hişâm, C. (1985) *Muğni'l- Lebîb*, Dımaşk: Dâru'l-Fikr.
- İbn Mâlik, T. (1990) *Şerhu Teshîli'l-Fevâid*, B.Y.Y.
- İbnü'l-'İmâd, A. (1992) *Şezeratu'z-Zeheb Fî Ahbâri Men Zeheb*, Dımaşk: Dâru'l-İbn Kesîr,
- İbn Tağrîberdî, Y. (1992) *En-Nucûmu'z-Zâhire Fî Mulûki Mısır Ve'l-Kahire*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye,
- İsmail P. (Trs.) *Hediyyetu'l-'Arîfîn Esmâü'l-Muellifîn Ve Âsâru'l-musannifîn*, Beyrut: Dâru İhyâi't- Türâsi'l-'Arabî.
- Kehhâle, Ö. (Trs.) *Mu'Cemü'l-Müellifîn Terâcimiü Musannifî'l-Kutubi'l-Arabiyye*, B.Y.Y.
- El-Kermî, M. (2009) *Delîlu't-Tâlibîn Li Kelâmi'n-Nahviyyîn*, Küveyt: Elmektebetü'l-İslâmiye,
- El-Makdisî, Ş.(Trs.) *El-Âdâbu'ş-Şer'İyye Ve'l-Menhelu'l-Mer'İyye*, B.Y.Y.
- El-Murâdî, C. (2004) *'Umdetu'l-Kitab*, Dâru İbni Hazm, B.Y.Y.
- El-Münzirî, A. (2010) *Et-Terğîb Ve Terhîb*, Kahire, Dâru'l-Ğadi'l-Cedîd.
- Özbalıkçı, M. (1999) "İbn Hişâm El-Ensârî", *Dia*, , İstanbul, Xx.
- Es-Safedî, S. (1998) *A'Yanü'l-'Asr Ve A'Vanü'n-Nasr*, B.Y.Y.

Sancak, Y. “İbn Hişâm El-Ensârî; Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri Ve Gramer İle İlgili Bazı Görüşleri,” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, 201-218.

Es-Sefârînî, Ş. (1982) *Levâmi ‘U’l-Envâri ‘l-Behiyye*, Dımaşk: Mektebetü’l-Hafikîn.

Es-Suyûtî, C. (1979) *Buğyetu ‘l-Vu ‘Ât Fî Tabakâti ‘l-Luğaviyyîn Ve ‘n-Nuhât*, Dâru’l-Fikr.

Eş-Şevkânî, M. (1998) *Bedru’t- Tali’ Bi Mehâsini Men Ba ‘De Karni Sabi’*, Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye,

Tural, H. “Arap Dilinde Şiir Ve İstişhâd Meselesi,” Erzurum: *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 70-78.

Ez-Ziriklî, H. (2002) Beyrut: Dâru’l-İlmi’l-Melâyîn.

EXTENDED SUMMARY

One of the scholars of nahiv (syntax) who grew up in the Mamluk period in Egypt in the Hijri 8th century and one of the linguists specializing in the field of syntax was Ibn Hisham al-Ansari, the author of the work 'al-I'râb 'an kala'idi'l-i'râb' (d.761. / 1360). Ibn Hisham was born in 708/1309 in Cairo and lived in Cairo when the Mamluks were most productive in the fields of science and culture. He became famous in the field of the Arabic language; he was regarded as the greatest scholar of nahiv of the time, especially in the field of nahiv, and it was said that he even passed his teachers in this field. He has specialized in language enough to think freely and take the initiative without being influenced by Basra and Kufa Ecoles. Although he passed away at the age of 51, he left dozens of works on the nahiv. One of these works is el-Î'râb 'an kavâ'idi'l-i'râb. Kavâ'idu'l-i'râb, which was understood to have been written in the 740s and has an important place in Arabic teaching, has entered the category of books that can be easily memorized by those who start grammar learning after one level. Its concise handling of the issues needed by those who want to learn Arabic was admired by the following scholars and attracted their attention. Scholars dealing with the field of Arabic language wrote dozens of commentaries and footnotes on the work. In this work, which is a concise book of nahiv, some issues of grammar and some letters are discussed. Ibn Hisham, as in his other nahiv works, did not adhere to any nahiv Ecole to the degree of fanaticism in this work, but it was determined that most of his views were parallel to the views of the Basra Ecole. This work, which is essential scholarly, has been accepted as a concise grammar book. There is no dispute about the belonging of this work, which consists of approximately 30 pages, to Ibn Hisham. Kavâ'idu'l-i'râb, which has more than one copy, also has dozens of commentaries. Academic studies on these commentaries are too many to underestimate.

Ibn Hisham followed a different method in Kavâ'id, and although it is crucial in the science of nahiv, he did not touch on many issues and only dealt with some of the issues of sarf-nahiv. Therefore, this work is said to be insufficient in terms of the science of nahiv.

Ibn Hisham gave importance to sampling and quotation (Istishhâd) rather than providing information about the subjects in Kavâ'idu'l-i'râb. He cites verses from the Quran in almost every part of his book, and he quotes from Arabic poetry in about 20 places. On the other hand, although Ibn Hisham accepts hadiths as evidence, the number of hadith-i sharifs he brought as evidence in Kavâ'idu'l-i'râb does not exceed five. Ibn Hisham did not require any definition for them while dealing with the subjects of nahiv, and he mentioned little about the deductions (ta'lil) regarding the rules. Ibn Hisham does not adhere to any Ecole, as mentioned before. This situation is clearly seen in Kavâ'idu'l-i'râb. Although this book is a concise book, there are views of both Basra and Kufa Ecoles in the work. However, when the book is examined thoroughly, it will be seen that almost all of his views overlap to the Basra Ecole.